

УДК 785.7

<https://doi.org/10.32461/2226-2180.38.2020.222112>**Цитування:**

Ларікова Л. А. Виховна роль ансамблів малих форм у становленні співака-початківця. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. 2020. Вип. 38. С. 149-153.

Larikova L. (2020). The educational role of small forms ensembles in the personality development of a beginner singer. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats'*, 38, 149-153 [in Ukrainian].

Ларікова Людмила Анатоліївна,
доцент кафедри академічного
і естрадного вокалу та звукорежисури
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-1231-9855>
larikova.ludmula2020@gmail.com

ВИХОВНА РОЛЬ АНСАМБЛІВ МАЛИХ ФОРМ У СТАНОВЛЕННІ СПІВАКА-ПОЧАТКІВЦЯ

Метою роботи є огляд наявної літератури з означеної проблематики; узагальнення окреслених у віднайдених джерелах положень; їхній аналіз та систематизація. **Методологія дослідження** полягає у вивченні та аналізі вокально-педагогічної та музикознавчої джерельної бази, співставленні та узагальненні проблеми, що уможлиблює формулювання висновків. **Наукова новизна** роботи полягає у дослідженні маловивченого аспекту ансамблевого співу, а саме його виховного впливу на початківця-співака. У статті запропоновано авторський погляд на переваги ансамблевого співу та сформульовано і обґрунтовано його виховний потенціал у процесі становлення як музиканта-професіонала, так і гармонійно розвиненої особистості співака. **Висновки.** У процесі аналізу наявних праць було класифіковано виховний вплив участі співака-початківця в ансамблях малих форм на такий, що стає рушієм змін у *психологічній сфері* (інтелект, творчість, креативність, фантазія, увага, пам'ять, увага та ін...), *особистісно-фізіологічній* (працездатність, воля, цілеспрямованість, фізичні якості, необхідні для вокальної творчості) та *соціально-культурній* (культура співу, культура особистості, збагачення музичного кругозору, духовна культура, вміння працювати в колективі, відчуття себе частиною колективу, повага до інших учасників колективу та ін.). Сформульовано переваги ансамблевого співу, порівняно із індивідуальним та хоровим. Запропоновано розгляд виховної ролі ансамблів малих форм на співаків-початківців у двох площинах: *загальновиховній* (мова йде про формування ряду особистісних та фізіологічних рис та якостей, які, з одного боку, напряду пов'язані із музичною діяльністю, а з іншого, є чинниками успішності виконання будь-якої іншої діяльності) та *музично виховній* (ті якості, що сприяють розвиткові спеціальних музичних здібностей, формують вузько-музичні навички та вміння).

Ключові слова: ансамблі малих форм, співак-початковець, виховання, соціалізація, психологічна сфера, особистісно-фізіологічна сфера, соціально-культурна сфера, загальновиховний, музично виховний.

Larikova Lyudmila, Associate Professor of the Department of Academic, Pop Vocal and Sound Engineering, National Academy of Leading Personnel of Culture and Arts

The educational role of small forms ensembles in the personality development of a beginner singer

The purpose of the article is to review the available literature on this issue; generalize the provisions presented in the found sources; analysis and systematization of these works. **The methodology** consists of the study and analysis of the vocal-pedagogical and musicological source base, comparison, and generalization of the problem, which allows the formulation of conclusions. **The scientific novelty** of the article is in the study of the aspect of ensemble singing, namely its educational influence on a beginning singer. The article offers the author's view on the benefits of ensemble singing and formulates and substantiates its educational potential in the process of becoming both a professional musician and a harmoniously developed personality of the singer. **Conclusions.** In the process of analysis of existing works the educational impact of the beginning singer's participation in ensembles of small forms was classified as one that becomes a catalyst of changes in the *psychological sphere* (intellect, creativity, imagination, memory, attention, etc.), *personal-physiological* (ability to work, will, purposefulness, physical qualities necessary for vocal creativity) and *socio-cultural* (singing culture, personality culture, enrichment of musical horizon, spiritual culture, ability to work in a team, feeling part of a team, respect for other team members, etc.). The advantages of ensemble singing in comparison with individual and choral singing are formulated. The educational role of ensembles of small forms on beginner singers is offered in two planes: *general educational* (this is about of formation of a number of personal and physiological features and qualities which, on the one hand, are directly connected with musical activity, and on the other, are factors of success of any other activity) and *musical educational* (those qualities that promote to the development of special musical abilities, form specific musical skills).

Key words: small forms ensembles, beginning singer, educational role, socialization, psychological sphere, personal-physiological sphere, socio-cultural sphere, general educational, musical educational.

Актуальність теми дослідження. Питання виховання та формування особистості учня-співака цікавили та продовжують цікавити не лише педагогів, які постійно стикаються із ними у своїй щоденній праці, але і науковців різних галузей: музикознавців, психологів, філософів, соціологів, культурологів. Саме завдяки безперервності навчання протягом тисячоліть здійснюється накопичення, передача та осмислення (і переосмислення) людського досвіду в усіх сферах життя та культури. Змінюються епохи, змінюється світогляд, предметний світ навколо нас змінює свої обриси, духовний світ наповнюється новими ідеями та новими змістами вже відомих ідей, але одвічний ланцюжок «викладач-учень» не втрачає своєї цінності, перетворюючись на філософську єдність, що апелює до вічності, коли учень сам стає викладачем та продовжує цей ланцюжок вже в новій іпостасі. Саме тому питання виховання учнів не втрачають своєї актуальності і сьогодні. Враховуючи той факт, що проблеми, пов'язані із вихованням спеціалістів різних галузей нерівномірно досліджені у вітчизняній та зарубіжній мистецтвознавчій думці, ті з них, які потребують подальшого вивчення, переходять до ряду найактуальніших. Одним з таких, недостатньо вивчених, і є роль ансамблів малих форм у вихованні академічного вокаліста на початковому рівні навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання впливу музики на розвиток музично-естетичної свідомості учнів Дитячої музичної школи (будь-якої спеціальності) як складову *арт-терапії* вивчають *Олена Волик* [1] та *Віктор Кавун* [4]. При цьому спільною тенденцією обох праць є орієнтування на таку мету музичної діяльності, як розкриття внутрішнього потенціалу особистості, її можливостей та здібностей (*В. Кавун*), або покращення фізичних та психічних здібностей та розширення творчих можливостей (*О. Волик*), тобто в контексті *арт-терапії* мова не йде про здобуття професійних музичних навичок та вмінь.

У процесі вивчення музично-естетичної діяльності учня-співака у статті *О. Волик* підкреслюється розвиток таких психологічних та особистісних якостей, як «виховання звукообразності музичного сприймання, мислення, уяви і фантазії, творчої активності, ініціативності, сприйнятливості до краси музичного мистецтва» [1, 232], що, в свою чергу, впливає на світогляд дитини та формує культуру її особистості. Наведений перелік рис особистості, що розвиваються у процесі музичної діяльності (підкреслимо, авторка аналізує результати регулярної музичної діяльності дитини у період з 5 до 15 років!), перегукується із класифіко-

ваними та систематизованими ознаками обдарованості-геніальності (*Лідія Ляшенко*), які об'єднані в ті, що характеризують інтелектуальну діяльність, психологічний та соціальний портрет обдарованої особистості [5, 83–84].

Викладач *Оксана Данильчук* присвячує свою наукову розвідку вивченню впливу володінням фонетичними елементами (приголосними та голосними звуками) на виховання співака та його вокальну культуру. Авторка та викладач називає однойменний метод, що найкраще підходить для цього завдання через порівняльний аналіз фонетичних елементів різних мов у мовленні та співі.

Аналіз індивідуальних, «парних» та ансамблево-групових занять із вокалістами-початківцями представлений у статті співаків-артистів та науковців *Юлії Мережко* та *Оксани Петрикової* [6]. Автори концентрують свою увагу на початківцях зрілого та похилого віку, які не мають музичної освіти, що, безумовно, значно змінює кут їхнього аналізу та характер запропонованих методичних рекомендацій. Однак, враховуючи великий педагогічний досвід *Ю. Мережко* та *О. Петрикової*, деякі їхні методи роботи є абсолютно слухними для використання і з дітьми-початківцями. Одним з таких методів є чергування індивідуальних занять із ансамблевими (малих форм). Адже на уроках ансамблевого співу викладачі приділяють увагу кожному співаку-початківцю (яку учні на першому етапі навчання вкрай потребують), здійснюють розвиток виконавських вмінь та слідкують за оволодінням учнями репертуаром.

Викладач *Наталія Захарченко*, аналізуючи вступні іспити для майбутніх вокалістів, підкреслює важливість обов'язкової перевірки рівня трьох груп здібностей: «голосових, музичних та сценічних» [3, 64]. До музичних здібностей викладач відносить «тембр голосу, силу звучання та діапазон». Також серед основних характеристик майбутнього вокаліста, на які варто звертати увагу ще на етапі вступних іспитів, *Н. Захарченко* називає інтелектуальні та фізичні ресурси, музичну сприйнятливість та культуру, яку вона розподіляє на «загальну та музичну».

Отже, як бачимо, проблема виховної ролі ансамблів малих форм отримала деяке освітлення, однак вкрай потребує більш глибокого та систематизованого вивчення.

Метою дослідження є огляд наявної літератури з означеної проблематики. Завданнями є: узагальнення окреслених у віднайдених джерелах положень; їхній аналіз та систематизація із визначенням найбільш недосліджених аспектів заявленої проблеми.

Виклад основного матеріалу. О. Волик та В. Кавун підійшли впритул до питання виховної ролі активної музичної діяльності на виконавця. Вони розмірковують над векторами впливу музики на виконавців під час музикування, серед яких узагальнимо наступні:

— можливість через музику пізнавати світ та, пізнаючи, розвиватися («гармонійний розвиток особистості»);

— здійснення музичного виховання (через виникнення у свідомості слухача асоціацій музики із самим життям та іншими видами мистецтва) надає дитині можливість сприймати більш узагальнену величину – образний світ прекрасного;

— формування в дитини естетичного смаку;

— покращення психічних процесів (розумових здібностей, інтелекту, пам'яті, орієнтації, працездатності, зосередженості) та виявлення нових здібностей;

— покращення кровообігу та вентиляції легень під впливом музичного ритму.

При цьому О. Волик наводить досвід як античної культури, коли музика була однією з «семи вільних мистецтв», так і сучасної європейської культури, де «обов'язковим елементом виховання» є той чи інший музичний предмет [1, 229]. Не можна не погодитися із наведеними у згаданій роботі чинниками впливу музики — *психологічним* (зміна психічного стану дитини), *фізіологічним* (вплив та зміна дихальних, рухових та інших функцій організму) та *вібраційним* (вплив на обмінні функції організму) [див.: 1, 230]. Останні два чинники, на нашу думку, доцільно об'єднати, адже мова йде про зміни функцій окремих систем організму. В цілому ж думка про класифікацію векторів впливу музики на фізичний та психологічний стан дитини-виконавця є абсолютно доречною. Узагальнюючи наведені вище наукові праці (О. Волик, Н. Захарченко, О. Данильчук, Ю. Мережко, О. Петрикова), вважаємо за потрібне висловити декілька позицій.

По-перше, варто розрізняти *вплив музики в широкому сенсі* на формування особистості дитини в цілому, що має на меті формування загальної культури та розширення світогляду дитини, та *цілеспрямований вплив музичної виконавської діяльності* (в нашому випадку у складах ансамблів малих форм) на формування окремих рис та навичок. Другий варіант передбачає попереднє створення плану занять, індивідуальний підхід, підбір репертуару та методів навчання тощо.

І, по-друге, цілеспрямоване звернення до ансамблів малих форм (дуети, тріо та квартети) у вихованні співаків-початківців можна також розподілити на декілька напрямків, що вказують на очікувані результати у тій чи іншій сфері

дитини. Пропонуємо наступні групи: психологічна сфера (зміни складових психіки: інтелект, творчість, креативність, фантазія, увага, пам'ять, увага та ін...), особистісно-фізіологічна сфера (вплив на риси характеру – працездатність, воля, цілеспрямованість, фізичні якості, необхідні для вокальної творчості) та соціально-культурна сфера (культура співу, культура особистості, духовна культура, та ін.). Також до складових третьої сфери віднесемо якості, що розвиваються: вміння працювати в колективі, відчуття себе частиною колективу, повага до інших учасників колективу, здатність до співчуття та емпатії. Останні дві складові розвиваються саме у процесі роботи над музичними творами, коли співаки не лише самі навчаються, виконуючи певні вказівки викладача, але і отримують можливість спостерігати за процесом навчання інших дітей в колективі. Коли одні діти виправляють помилки, на які вказує викладач, отримують зауваження, то інші навчаються співчуттю (наприклад, в ситуації, коли в одних учасників колективу виконання певних технічних елементів потребує більших зусиль, або в них виникають складнощі, яких немає в інших). Така риса як емпатія також формується з часом, як здатність до співчуття та вміння поставити себе на місце іншого (найкращим засобом для цього є вивчення кожним з учасників ансамблю декількох партій в одному і тому ж творі та по чергове виконання їх на різних виступах).

Фізіологічні якості ми цілеспрямовано об'єднали із особистісними, адже специфікою роботи музиканта є зв'язок фізичних зусиль із роботою психіки та формуванням характеру. Так, досягнення певних навичок емоційного виконання неможливе без витрачених місяців серйозної роботи, що передбачає і волю до перемоги над своїми якостями характеру (лінь, неуважність, пасивність), так і фізичними (погана постава (сутулість), неправильне дихання (поверхове), слабкий звук і т. і.). Саме тому особистісний рівень розвитку співака-початківця є тим ядром, що формується в декількох началах, що нерозривно пов'язані та розвиваються шляхом стимулювання одне одного. Пояснення цього зв'язку знаходимо у роботах видатних психологів С. Рубінштейна та Б. Теплова, котрі, вивчаючи механізми розвитку загальних та спеціальних здібностей, прийшли до висновку про те, що підняття на більш високий рівень одних здібностей спонукає та підштовхує до позитивних змін інші.

Таким чином, можна стверджувати, що молодший шкільний вік характеризується початком виявлення нахилів та здібностей дитини. На ранніх етапах навчання вокалу

участь співака-початківця в ансамблях малих форм може стати каталізатором усіх очевидних змін на різних рівнях життя дитини-музиканта-початківця. Дитина, яка займається переважно сольними видами музичної творчості, також поступово рухається до наведених перетворень психологічної, особистісно-фізіологічної та соціально-культурної сфер. Однак колективна творчість прискорює темпи цих перетворень та впливає на формування певних змін соціально-культурної сфери, особливо допомагаючи дитині у процесі соціалізації.

Отже, ми виявили переваги співу у складах малих ансамблів, порівняно із індивідуальним співом. Розглянемо переваги ансамблевого співу та ансамблевої творчості над хоровим (який також є однією з обов'язкових дисциплін з перших класів):

— можливість викладача чути кожного із співаків та помітити найменші помилки та неточності, що стосуються звуковидобування, інтонації, сили звуку, артикуляції, характеру дихання та зовнішнього вигляду співака, що, як відомо, має виключне значення для вокальної техніки та безпосередньо впливає на якість звуку;

— можливість викладача розвивати вокально-хорові навички, в тому числі навички багатоголосного співу, та при цьому уважно спостерігати за усіма виконавцями. Варто підкреслити, що на початковому етапі навчання співу, коли процес постановки голосу, оволодіння правильними відчуттями, правильним розумінням процесу співу тільки починається, така пильна увага викладача до усіх складових процесу співу вкрай важлива, адже дозволяє уникнути заучування помилок, запам'ятовування неправильних фізіологічних станів та відчуттів, що може стати великою проблемою на подальших етапах навчання. Відомим є той факт, що зазвичай дитина дуже швидко «схоплює» помилки, тоді як процес переучування та формування нових навичок завжди є важким та займає багато часу;

— можливість підібрати для співаків-початківців відповідний «вокальний колектив», наприклад, з учнів старших класів, рівень співу, володіння вокальною технікою та загальна культура яких мотивуватиме початківця прагнути до саморозвитку. Тут потрібно наголосити, що демонстрація правильного виконання музичних епізодів, що здійснюється на індивідуальних заняттях викладачем та прослуховування матеріалу, що є в роботі, у виконанні іншим учнем (трохи старшого віку), є різними методами навчання, що ні в якому разі не мають виключати один одного, адже вони переслідують різні цілі та по-різному впливають

на свідомість учня. Якщо викладач до певного етапу сприймається учнем як недосяжна величина, виконавська майстерність та рівень знань у різних сферах якого навіть може психологічно «тиснути» на учня, то спів інших учнів сприймається початківцем як реальність, якої і він може досягти за умови виконання певних дій. Якщо викладач зможе створити на уроках вокальних ансамблів дружню атмосферу між усіма їх членами та забезпечити спілкування між ними у вільний час, то ще одним з методів впливу старших членів колективу на молодших стане дружня бесіда, обмін порадами, навчальним досвідом, що є позитивним та бажаним на усіх етапах навчання співу;

— можливість викладача в якості матеріалів для розспівування використовувати як вправи для соло-виконання, так і вправи для розвитку вокально-ансамблевих навичок;

— можливість формування у співака-початківця навичок узгодженого співу в колективі;

— можливість кожного з членів ансамблю розвивати творчий потенціал та музичний кругозір через активне обговорювання, співтворчість та висловлення власної точки зору по різних робочих питаннях під час вивчення музичних творів. Адже у хоровому колективі через велику кількість учасників такої можливості немає.

Чому навички співу у колективі настільки важливі? На нашу думку, відповідь на це запитання потрібно шукати в репертуарі творів для академічного вокалу. Будь-який викладач, займаючись із учнями-початківцями, завжди має декілька найближчих цілей та одну, що віддалена у часі. *Найближчі цілі* можуть дещо, або навіть значно відрізнятись (якщо порівняти яскраво обдарованого музичними здібностями учня та учня посередніх здібностей, або якщо зіставити учня з музичною підготовкою та учня без підготовки), тоді як *головною, віддаленою у часі, ціллю навчального процесу* завжди є виховання професійного співака, який зможе стати артистом великої сцени та гідною заміною своєму викладачу. І саме ця велика ціль диктує викладачу необхідність завжди про неї пам'ятати та узгоджувати програму навчання з нею. Значну частину як оперного репертуару, так і світового репертуару академічних вокальних творів складають *саме ансамблі малих форм*, серед яких багато визнаних світових шедеврів, знання яких є обов'язковою вимогою до співаків-вокалістів в усіх колективах. Тому чим раніше учень почне оволодівати навичками співу в малих вокальних ансамблях, тим впевненіше почуватиме себе на сцені у майбутньому.

Звичайно, участь учня-початківця в ансамблевих складах має носити чітко розпланований характер, а не стихійний. Так, виправданим є спочатку знайомство із дуетами. І тільки після того, як співак навчиться виконувати завдання дуетного співу (вміння слухати другу партію та одночасно тримати свою, вміння чисто інтонувати та утримувати ритм і т.і.) та сформується його культурний музичний кругозір, необхідний на цьому етапі, можна переходити до складів з більшою кількістю партій.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні маловивченого аспекту ансамблевого співу, а саме у його виховній ролі на початківця-співака. У статті запропоновано авторський погляд на переваги ансамблевого співу та сформульовано і обґрунтовано його виховний потенціал у процесі становлення як музиканта-професіонала, так і гармонійно розвиненої особистості співака.

Висновки. У процесі аналізу наявних праць було класифіковано виховний вплив ансамблів малих форм на співака-початківця: такий, що стає рушієм змін у *психологічній сфері* (інтелект, творчість, креативність, фантазія, уява, пам'ять, увага та ін.), *особистісно-фізіологічній* (працездатність, воля, цілеспрямованість, фізичні якості, необхідні для вокальної творчості) та *соціально-культурній* (культура співу, культура особистості, збагачення музичного кругозору, духовна культура, вміння працювати в колективі, відчуття себе частиною колективу, повага до інших учасників колективу та ін.). Сформульовано переваги ансамблевого співу, порівняно із індивідуальним та хоровим.

Узагальнюючи отримані висновки, ми пропонуємо розглядати виховну роль ансамблів малих форм на співаків-початківців у двох площинах: *загальновиховній* (мова йде про формування ряду особистісних та фізіологічних рис та якостей, які, з одного боку, напряму пов'язані із музичною діяльністю, а з іншого, є чинниками успішності виконання будь-якої іншої діяльності) — інтелект, творчість, креативність, фантазія, уява, пам'ять, увага, працездатність, зосередженість, воля, цілеспрямованість, культура особистості, духовна культура, вміння працювати в колективі, відчуття себе частиною колективу, повага до інших учасників колективу та ін.; та *музично-виховній* (ті якості, що сприяють розвиткові спеціальних музичних здібностей, формують вузько-музичні навички та вміння) — музичний слух, почуття ритму, тип дихання, навички колективного виконання, фізичні якості, необхідні для вокальної творчості, технічні навички (інтонація, фонетика, артикуляція),

культура співу та ін. Таким чином, виховна роль ансамблів малих форм є запорукою не лише успішної *музичної діяльності* через формування ряду необхідних якостей, але і стимулом для *багатобічного та гармонійного розвитку* особистості майбутнього музиканта.

Література

1. Волик О. В. Вплив музики, як складової арт-терапії, на розвиток музично-естетичної свідомості в учнів молодших класів ДМШ. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*: Зб. наук. праць. Вип. 5. Дніпропетровськ: Юрій Сердюк, 2010. С. 228–235.
2. Данильчук О. Я. Актуальність фонетичного методу в процесі виховання співака виконавця. *Молодий вчений*. №10 (74). Жовтень, 2019. С. 53–56.
3. Захарченко Н. И. Размышления об искусстве воспитания вокалистов. *Научный вестник Национальной музыкальной академии Украины имени П. И. Чайковского*. 2013. Вип. 101. С. 64–73.
4. Кавун В. М. Терапевтичний вплив ансамблевого співу. *Вісник національної академії культури і мистецтв*: наук. журнал. Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ, 2020. №2. С. 237–240.
5. Ляшенко Л. Л. Феномен таланту в культурологічному дискурсі (на матеріалі життя та творчості Еріха Корнгольда): дис. на здобуття наук. ступ. канд. культ. Київ, 2018. 245 с.
6. Merezko Yu., Petrykova O. Vocal development of beginner singers during leisure activities. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: [зб. наук. праць; вип. XXXX]. Київ: Міленіум, 2018. С. 178–187.

References

1. Volic O. (2010). The influence of music as a component of art therapy on the development of musical and aesthetic consciousness in students of junior classes of children's music school. *Musicological thought of Dnipropetrovsk region*, 5, 228–235 [in Ukrainian]
2. Danyilchuk O. (2019). Actuality of the phonetical method in the process of the education of the singer. *Young Scientist*, 10 (74), 53–56 [in Ukrainian]
3. Zaharchenko N. (2013). Reflections on the art of vocal education. *National Academy of Culture and Arts Management Herald*, 101, 64–73 [in Russian]
4. Cavun V. (2020). Therapeutic effects of ensemble singing. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 237–240 [in Ukrainian]
5. Lyashenko L. L. (2018). The Phenomenon of Talent in the Cultural Discourse (Based on the Course of Life and Creative Development of E. Korngold). A dissertation for obtaining an academic degree of candidate of cultural science in specialty 26.00.01 «Theory and History of Culture» (cultural science), 245 [in Ukrainian]
6. Merezko Yu., Petrykova O. (2018). Vocal development of beginner singers during leisure activities. *Topical problems of History, Theory, and Practice of Artistic Culture*, XXXX, 178–187 [in English]

Стаття надійшла до редакції 12.09.2020
Отримано після доопрацювання 10.11.2020
Прийнято до друку 15.11.2020